

УДК 7203(2)

О.Ф.Яценко

АРХІТЕКТУРА ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ ДОБИ КЛАСИЦИЗМУ (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.)

У другій половині XVIII ст. в архітектурі відбувається поступовий відхід від барокових форм до більш лаконічної об'ємно-просторової архітектури класицизму. Кінець XVIII – поч. XIX ст. характеризується на Чернігівщині, як і в цілому в українській архітектурі, значним зростанням обсягів культового будівництва, поширенням нового стилю – класицизму. Класицизм надавав храмовим спорудам строгого характеру і приніс з собою весь пластично-образний арсенал засобів античності «класику греків і римлян» - ордерну архітектуру. Урочиста простота форм, загальні тенденції архітектури зовні ніби підпорядковані геометричним законам, зникнення пишного барочного декору, пластичне членування нішами, ліпниною та пілястрами, змінюються гладкою поверхнею, пишно оздоблені портали замінюються колонними портиками. Розвиток архітектури великою мірою зумовлюється сильним прогресом будівельного виробництва. В цей час поступово використовуються в будівництві металеві конструкції, але, як і раніше, у зв'язку з наявною місцевою сировиною було поширене і дерев'яне будівництво. Але все це зумовило втрату українським православ'ям притаманних самотніх рис в культовій архітектурі.

У процесі розвитку класицизму вирізняються три основні етапи – це становлення стилю, період високого класицизму і занепад стилю.

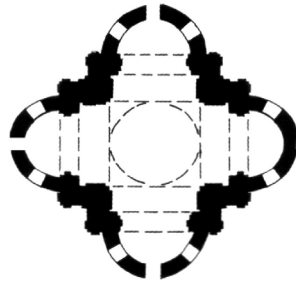
Архітектура першого періоду (XVIII– поч. XIX ст.) відзначається переходом від бароко до класицизму, пошуками нових засобів художньої виразності. Спостерігається тенденція переходу від вертикальних композиційних об'ємів храмів до горизонтальних, відмова від багатобаневості та високого розкриття простору і спорудження над центральною навою високого циліндричного барабану з однією банею зі сферичним завершенням, в більшості випадків наявність одного чи трьох портиків.

До храмів перехідних типів можна віднести Трьохсвятительську церкву в с. Лемешах 1755 р. (мал. 1,2) (основну її частину), арх. І. Григорович-Барський, можливо, архітектор Квасов або хтось з його учнів. Споруда хрещата, п'ятипільна, симетрична в плані. Відноситься до квардифолієвих баштоподібних тетраконхів, по об'єму четверик з прилеглими раменами, увінчує сферична баня з глухим ліхтарем і маківкою на циліндричному світловому підбаннику. До бічних рамен об'ємного хреста прилягають нижчі екседри. Фасади пишно декоровані пізньобароковими формами і застосовано

класичні пілястри римсько-доричного ордера. Функціональне призначення – храм, родова усипальниця Г.Розумовського.

Мал.1. Лемеші. Заг. вигляд.

Мал.2. Лемеші. План.

Сюди ж можна віднести й Успенську церкву, 1782-1787, с.Вишеньки Коропського р-ну (мал. 3,4).

Вважають можливим автором проекту вишеньської церкви Ю.М.Фельтена. Відомо, що храм будувався під наглядом двох архітекторів М.К.Мосципанова і його учня Д.Г.Котляревського, які працювали для генерал-фельдмаршала П. Рум'янцева-Задунайського. Мосципанов до приїзду в 1770 р. на Україну вчився в Москві у Баженова. Храм зберігся практично без змін, змінена форма закінчення башточок. Прямокутний у плані з напівкруглою апсидою і двобаштовою композицією західного фасаду, безстовпний з напівсферичним куполом. Портали з трьох сторін акцентовані портиками зі спареними колонами іонічного ордера. Вікна розміщені в двох ярусах: на нижньому – півциркульні, на верхньому – круглі. Значну роль в художньому образі споруди відіграє ліпнина, розміщена у порталах, плоских нішах і на фризі портиків. Внутрішній простір споруди поділяється на три частини: східну, центральну і західну, в якій розміщені П-подібні в плані хори. Розкріповка кутів профільованого карнизу на рівні п'ят арок, дзеркала і медальйони підкреслюють строгу гармонію елементів, що формують інтер'єр. Склепіння апсиди екседри рясно кесонований розетками. Архітектура споруди, просторове рішення інтер'єру та його декор відносять храм до ряду видатних пам'яток свого часу.

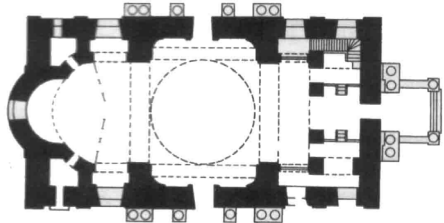
Основним досягненням другого періоду (перша третина XIX ст.) було створення великих храмових споруд із застосуванням декоративного мистецтва для втілення значних художніх задумів.

Серед значних і найкращих споруд кінця XVIII ст. виділяється п'ятибанный Спасо-Преображенський собор у Новгороді-Сіверському, закладений за проектом Джакомо Кваренгі, який був зведений в 1791 - 1806 рр.

на місці розібраної храму раннього часу (мал. 5,6) . Собор розміщено у центрі забудови монастиря. Квадратна у плані будова з чотирьох боків має виступи. На виступі головного фасаду створено портик-лоджію з чотирма колонами, затиснутими між двома антами. Бокові виступи підкреслено чотирма півколонами, з яких середні напівкруглі, а дві крайні – квадратні. Бокові входи оригінально розміщено в нішах. Апсида східного фасаду має вигляд півротонди з причетвертими колонами.

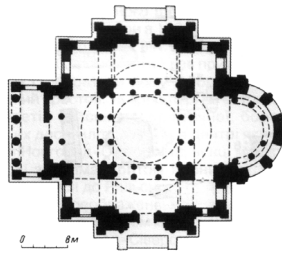
Мал.3. Вишеньки. Заг. вигляд.

Мал.4. Вишеньки. План.

Мал.5. Новгород–Сіверський. Заг. вигляд.

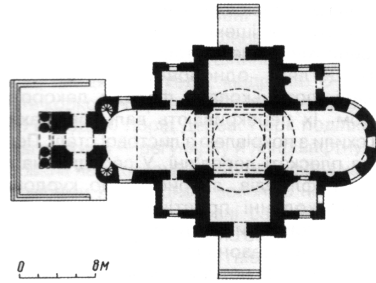

Мал.6. Новгород–Сіверський. План.

Не менш видатною спорудою є і Георгіївська церква в с.Качанівка Ічнянського району (мал. 7,8) . Збудована в 1817-1828 роках, тому природньо, що у її вигляді панує ампір. Керував будівництвом арх. М. Мосципанов за проектом К. Бланка, згодом неодноразово храм перебудовували. Георгіївська церква, розташована в протилежній від палацу частині парку. Церква хрестова в плані з витягнутою західною стороною та примикаючою до неї дзвіницею, з напівкруглою апсидою та кутовими прямокутними в плані камерами. Західний вхід акцентований чотириколонним доричним портиком зі спареними колонами, що несуть антаблемент. Центральна частина церкви перекрита куполом, над апсидою конха.

Мал.7. Качанівка. Заг. вигляд.

Мал.8. Качанівка. План.

На третьому періоді (30-і-40-і рр. XIX ст.) занепад класицизму виявився також у відході від творчого розуміння й використання форм античності у плануванні канонів і штампів, з проявами еkleктизму.

До цього періоду можна віднести Воскресенську церкву в Острі (мал. 9) . Філарет Гумілевський писав, що «храм Воскресіння Христового в 1845 році побудований стараннями купців братів Іллі і Павла Циліоріков, тут два додаткові вівтарі: Іллі і Петра і Павла; іконостас влаштований ними в 1857 році».

За основу узятий поширений тип однобанного хрестоподібного храму в дусі пізнього класицизму – з подовженим залом і прибудованою дзвіницею. Храм має великий півсферичний купол на високому барабані, чотирьохколонні портики з південного і північного боків. Висока триярусна дзвіниця з годинником під самою банею примикає до храму із західного боку. Вона має деякі барокові форми. Можливо, вона була перебудована небагато пізніше. У 1980-х роках в церкві були виявлені десятки ікон, які є пам'ятниками мистецтва, написані Василем Левченком з дружиною Анастасією.

Преображенська церква, 1830-1843 р. і дзвіниця (дата спорудження не встановлена) с. Яблунівка Прилуцького району (мал. 10) . Споруда у формах класицизму в його провінційному трактуванні. Цегляна, квадратна в плані, з чотирьохколонними портиками доричного ордера біля трьох головних входів з півдня, заходу і півночі. По кутах основного об'єму — циліндрові, баштового типу об'єми, в південно-східному об'ємі розташовані сходи, що ведуть на хори. Споруда завершена куполом на циліндровому барабані. Антаблемент портиків і фронтонів увінчаний карнизами з модульонами. Вінчаючі карнизи кутових башт — в рівні архітрава портиків. Профільований карниз розділяє по горизонталі будівлю на два яруси. Вікна і ніші квадратні, напівкруглі, півциркульні і круглі. Модульони вінчаючих карнизів і ліпний декор міжярусного карниза доповнюють декоративне убрання фасадів споруди. Об'ємно-просторове рішення інтер'єру пам'ятника визначається яскраво

освітленим підкупольним простором і затемненими бічними приміщеннями. Чотири гранованих пілони несуть трьохцентрові підпружні арки. У рівні п'яти арок (окрім східної) знаходяться захищені балюстрадаю перекриття хорів. Перехід від пілонів до барабана відрізняється м'якою пластичністю форм.

Мал.9. Остер. Заг. вигляд.

Дзвіниця цегляна, триярусна, оштукатурена, тяжіє до форм бароко. У плані є восьмигранником, чотири основні грані якого утворені описаним восьмикутником, а чотири бічних — вписаним. Кожен вищерозміщений ярус менший за нижній. Стіни першого ярусу з наскрізними арочними отворами, рустовані. У третьому ярусі — чотири арочних півциркульних отвори, в кутових гранях — півциркульні ніші, над ними — квадратні. Кути цього ярусу акцентовані тричвертними невеликими колонами. Завершення дзвіниці втрачене.

Мал.10. Яблунівка. Заг. вигляд.

Одним з найбільших досягнень зрілого класицизму було втілення в практику синтезу архітектури й скульптури. В першій пол. XIX ст. співдружність цих двох мистецтв досягла неймовірної досконалості.

Відомі зодчі першої половини XIX ст., такі як Андрій Воронихін, Андріян Захаров, Олександр Брюллов, Василь Стасо, Джакомо Кваренгі, Вікентій

Беретті, М. Мосципанов, К. Бланка, Ю.М.Фельтена, Д.Г.Котляревского доповнили основну формулу класицизму положенням про цілісність споруди та його синтез із забудовою. Виняткову увагу вони приділяли єдності архітектурних споруд.

Більшість храмів періоду класицизму побудовані без урахування традицій української архітектури, але зустрічаються культові споруди, в яких, в тій чи іншій мірі, застосовуються надбання української церковної архітектури попередніх років. Класицизм все ж збагатив архітектуру культових споруд новими типами об'ємно-просторових композицій та поповнив скарбницю культурних надбань України роботами відомих архітекторів.

Література

1. Асеев Ю.С. „Стили в архитектуре Украины”.-К.: Будівельник, 1989. - 104 с.
2. Вечерський В.В. Пам'ятники архітектури і містобудування лівобережної України. ”Видавничий дім А.С.С.” 2005. - С. 584
3. Віровський В.Д. Храмы Чернігова.-М.: Техніка, 1998. - 210 с.
4. Водотика О.Ю. Архітектура православних храмів України : історія та сучасність. Видавництво СПД Коляда О.П., 2006. - 160 с.
5. Нариси історії архітектури Української РСР (Дожовтневий період)/Ред.-кол.: В.Г. Заболотний (гол. ред.) та ін.-К.: Держбуд видав УРСР, 1957. -557 с.

Анотація

В статті розглянуто храми Чернігівщини, які проектувалися і будувалися в період класицизму (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.). Показано на прикладах, які основні види храмових споруд і в якій місцевості споруджувались, висвітлено об'ємно-планувальні рішення, композиційно-художні елементи внутрішнього і зовнішнього оздоблення, які використовувались. Розглянуто культові споруди запроектовані відомі архітекторами які збудовані на Чернігівщині .

Аннотация

В статье рассмотрены храмы Черниговщины, которые проектировались и строились в период классицизма (конец XVIII – первая пол. XIX ст.). Показано на примерах, какие основные виды храмовых сооружений и в какой местности сооружались, отражено объемно-планировочное решение, композиционно художественные элементы внутренней и внешней отделки, которые использовались. Рассмотрены культовые сооружения запроектованные известны архитекторами которые построены на Черниговщине .